

DOI 10.15407/mics2020.11.266

УДК 94(477)(092)Головін

Ганна Філіпова,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця

Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»

lille_prinsen@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1783-9876>

ГРАВЮРА «ПОХОВАННЯ ГРАФА ФЕДОРА ГОЛОВІНА» З ФОНДОВОЇ ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Дослідження присвячено введенню до історичного контексту гравюри із фондової колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Розглядуваний витвір гравірувального мистецтва зображує процесію на похоронах графа Федора Головіна (1650–1706). Відбиток, про який іде мова, датовано ХІХ ст., однак зроблено його з дошки ХVІІІ ст. Дошку виконав невідомий гравер, найпевніше – іноземного походження. Візуальний ряд гравюри містить низку символів, характерних для жалобної культури епохи бароко. Авторка дослідила окремі мотиви, відображені у гравюрі (геральдичні символи, стилізовані античні образи, тема лицарства тощо). Проведено компаративний аналіз зображення поховальної процесії Федора Головіна і відтворених у джерелах похорон інших російських державних діячів того часу, зокрема імператора Петра І. Зауважено, що риси, продемонстровані у творі, тяжіють до польсько-шляхетської традиції *potra funebris*. Цю традицію, своєю чергою, росіяни могли запозичити у козацької старшини Гетьманщини. Також у дослідженні окреслено перспективи вивчення таких творів як джерел барокової поховальної і жалобної ритуалістики.

Ключові слова: гравюра, поховання, процесія, бароко, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Федір Головін.

¹ Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, інв. № КПЛ-Гр-2438.

² Головін Федір Олексійович (1650–1706) – московський боярин, граф, голова Посольського та інших приказів, генерал-адмірал, генерал-фельдмаршал. У статті ми пропонуємо назву твору «Поховання графа Федора Головіна», позаяк формулювання назви посади «канцлера Росії» є дискусійним.

³ Ровинский, Д. (1890). *Материалы для русской иконографии* (Вып. 8, № 309). Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук.

У фондовій колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (група «Графіка») зберігається гравюра невідомого автора, на якій зображено пишну поховальну процесію на тлі зимового пейзажу ¹. Твір було атрибутовано як «Похорони канцлера России Головина Ф. А.» ², а сам відтиск віднесено до середини XIX ст. (рис. 1, 2). Втім, ми пропонуємо уточнення до атрибуції, окресливши історико-культурний контекст її створення.

Опис гравюри міститься у восьмому томі «Материалов для русской иконографии» Д. Ровінського. Автор зазначив, що зображення похорон було виконано на двох дошках. Наприкінці XIX ст. права дошка зберігалась у Санкт-Петербурзі (Імператорська академія мистецтв), а щодо лівої було зазначено, що її втрачено, тому цілі відбитки вже тоді вважали вкрай рідкісними. «Лаврський» примірник, зокрема, виконано на основі лише правої дошки (до композиції не увійшло зображення Симонова монастиря). Точну кількість відбитків з обох дощок не встановлено. До 1890 р. Д. Ровінський опрацьовував екземпляр, що зберігався у фондах Ермітажу. Гравюру нібито було створено за спеціальним розпорядженням Петра I, проте у праці не вказано джерела, на підставі яких можна було б довести або спростувати таке твердження ³.

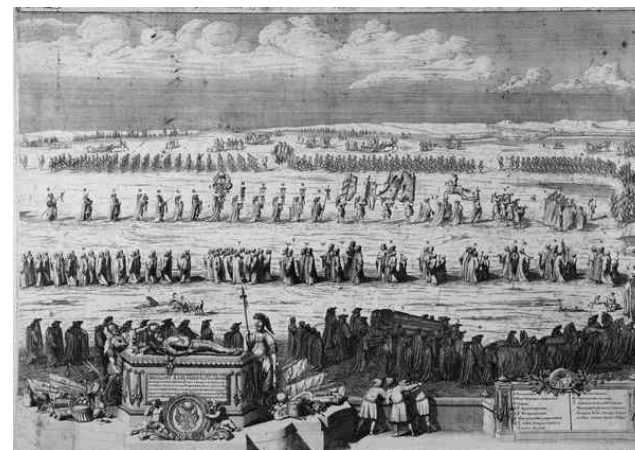

Рис. 1. Гравюра «Поховання графа Федора Головіна». Невідомий автор. Після 1706 р.

Рис. 2. Парсуна графа Федора Головіна. Невідомий автор. Початок XVIII ст.

⁴ Федір Матвійович Апраксін (1661–1728) – російський державний діяч, граф, сенатор, генерал-адмірал, президент Адміралтейств-Колегії.

⁵ Олександр Данилович Меншиков (1672(?)–1729) – російський державний діяч, граф, князь, герцог Іжорський, генерал-губернатор Інгерманландської губернії, президент Кригс-Колегії, генерал-фельдмаршал, генералісімус тощо.

⁶ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. (1900). (Т. 4, ч. 1, с. 324, 327). Санкт-Петербург: Государственная типография.

⁷ Там же, ч. 2, с. 992–993.

⁸ Цікаво, що на момент отримання процитованого листа Меншиков перебував із покійним у край напружених стосунках. Головін фактично очолював придворну партію, діячі якої ставили собі за мету ослаблення впливу Меншикова на Петра I та гальмування його кар'єри. Тож смерть Головіна суттєво порушила баланс сил при російському дворі на користь царського фаворита.

⁹ Тут і далі дати подано за старим стилем.

¹⁰ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, т. 4, ч. 2, с. 954–955.

¹¹ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. (1900). (Т. 5, ч. 1, с. 70). Санкт-Петербург: Государственная типография.

¹² Логунова, М. (2011). *Печальные ритуалы императорской России*. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=6_wN7M3h-EkC&hl=ru&source=gbs_navlinks_s.

¹³ *Письма и бумаги императора Петра Великого*, т. 5, ч. 1, с. 70.

Проте можемо припустити, що справа достойного поховання Головіна дійсно набула ідеологічного та не останньою чергою особистого забарвлення у баченні царя, що загалом було характерно як для часу, так і для формату відносин російського монарха з найближчими підданими.

Петро I доволі болісно переживав смерть Головіна під час активних військових дій, про що свідчать його київські листи Федору Апраксину ⁴ від 2 серпня та Олександрову Меншикову ⁵ від 3 серпня: «...*хотя б никогда сего я вам не желал писать, однако воля Всемогущаго на то нас понудила, ибо сея недели господин адмирал (и друг наш) от сего века посечен смертию в Глухове*»; «...*возвещаю о общей печали, что господин адмирал в Глухове скончал суетную сию жизнь*» ⁶. Своєю чергою, реакція Апраксина на звістку була такою: «...*сердечно болю и горько плачу, однакож, возвратить того не мочно*» ⁷. Однак, незважаючи на такі виразні прояви розпачу, Апраксін відразу почав розпоряджатися щодо опечатування майна покійного, а також скарбниць підпорядкованих йому приказів – до отримання відповідних розпоряджень від царя. І така швидкість є цілком зрозумілою, адже саме Апраксін мав стати і зрештою став правонаступником Головіна в чині генерал-адмірала, що було проголошено в день похорон. Як саме відреагував на смерть Головіна Меншиков, невідомо ⁸.

Федір Головін помер на шляху з Новгорода до Києва у Глухові 30 липня 1706 р. ⁹ В дорозі він почав тяжко хворіти, про що повідомляв Петрові у листі від 26 липня: «*А сам, елико могу, еду с поспешением; только, за грех мой, десятый день держит меня злая лихорадка с великим жаром*» ¹⁰. У тому самому листі Головін передбачав, що через слабкість далі Глухова поїхати не зможе. І справді, через чотири дні після відправлення послання його не стало. Через труднощі військового часу тіло вдалося доправити до Москви лише взимку наступного року. Очевидно, що його було забальзамовано, хоча прямих вказівок на це відповідні документи не містять. 5 лютого 1707 р. Петро I написав Апраксину з Жовкви: «*Хотя я еще чаял быть к Москве и того ради умедливал писать вам о погребении господина адмирала нашего, обаче неединой вид сему следует; того ради извольте вы оному телу достойному по его чину предати погребению, с пушечною на каждую минуту стрельбою (во время погребения) в прочем не ожидая нас*» ¹¹. Поховали Головіна 22 лютого 1707 р. в родинному склепі на території Симонова Успенського монастиря ¹². «Похідний журнал» Петра I повідомляє, що дійство відбулося «со всеми почестями и со всею торжественностью, возможными в отсутствие двора» ¹³. Надгробок містив таку епітафію: «*Лета от сотворения*

¹⁴ Свод петровских памятников России и Европы. Retrieved from <http://spp.lfond.spb.ru/russia/memorials/kenotaf-grafa-f.-a.-golovina>.

¹⁵ Ровинский, Д. Материалы для русской иконографии.

¹⁶ Николаев, С. (1994). Рыцарь на похоронах Федора Головина (из церемониальной эстетики Петровской эпохи). В История культуры и поэтика, 83.

¹⁷ Найближчою аналогією до розглядуваного твору у фондовій збірці Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника є гравюра Пітера Пікарта «Процесія зі слоном» (КПЛ-Гр-2441) (рис. 6). На ній зображено урочистий прийом персидського посольства у Санкт-Петербурзі в 1714 р.

мира 7214-го, а от Р. Х. 1706 года, июля 30 дня, на память Святых Апостол Силы и Силуана, преставился Его Высокографское Превосходительство Федор Алексеевич Головин, римского Государства Граф, Царского Величества Государственный Великий Канцлер и посольских дел Верховный Президент, ближний боярин, морского флота Адмирал, наместник Сибирский и Кавалер чинов: св. Апостола Андрея, Белого Орла...»¹⁴. Знаємо, що серед розпорядників похорону був антрепренер і голова іноземної акторської трупи Артемій (Отто) Фюрст¹⁵. Відомим є документ із Посольського приказу, який засвідчує, що деякі костюми для учасників процесії було взято з театральних акторських гардеробів: «1707 г. в февраля 21 день... отдано из комедийной храмины латы добрые всея воинские одежды, и с наручи, и с руками, и что на главу налагают комедианту иноземцу Артемью Фиршиту для того, что велено ему по приказу столника Ивана Федоровича Головина привести те латы на двор к нему для действия чина при погребении отца его, боярина Федора Алексеевича, и те латы привести ему назад в комедию»¹⁶. На гравюрі зображено процесію, композиційно побудовану в характерних барокових традиціях початку XVIII ст. (див. західноєвропейські зображення тріумфальних, траурних і посольських процесій того самого часу

(рис. 3, 4))¹⁷. Ба більше, подібні традиції прослідковувалися ще в XIX ст., подекуди – в пародійних лубкових картинках. Мабуть,

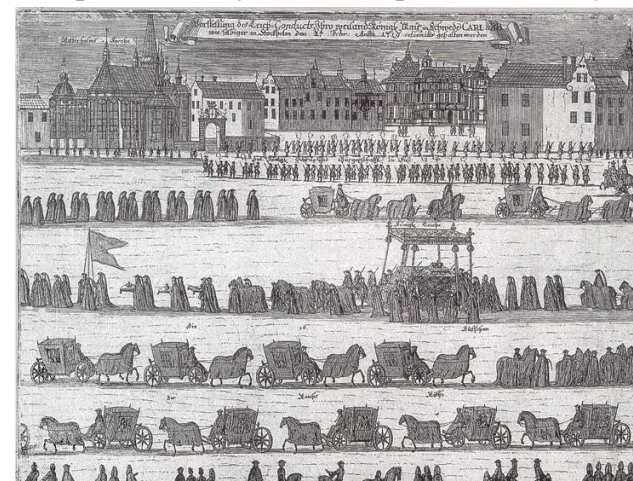

Рис. 3. Гравюра «Похороння шведського короля Карла XII». Невідомий автор. Після 1718 р.

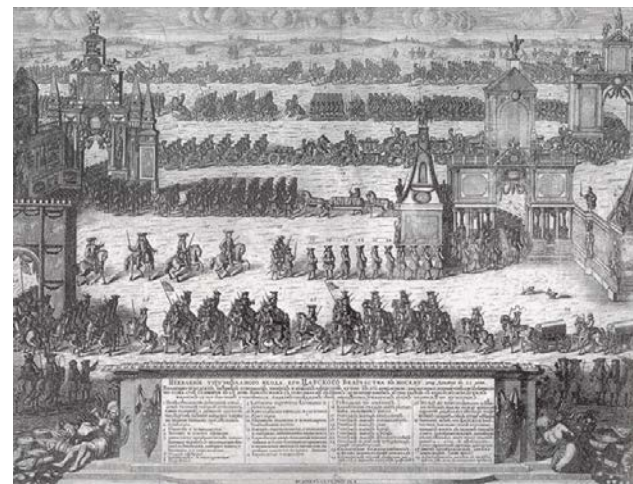

Рис. 4. Гравюра «Вступ російських військ до Москви після Полтавської битви». Олексій Зубов. 1711 р.

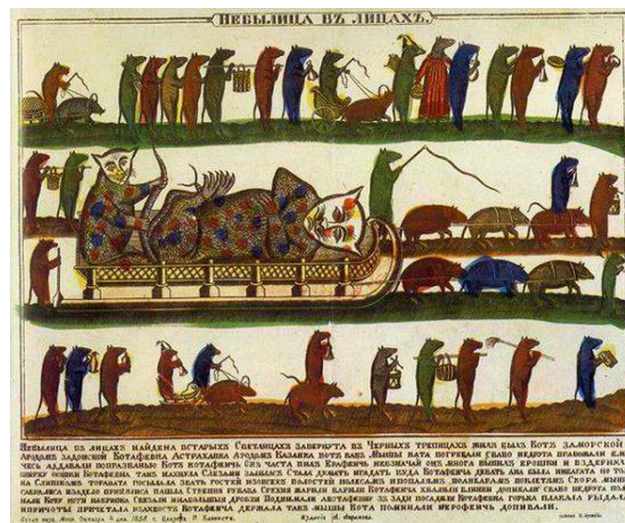
¹⁸ Як аналогію такого демонстрування кавалерства та орденських атрибутів у межах символічного ряду композиції можна навести відомий гравійований панегірик гетьману Івану Мазепі, створений Іваном Мигурю в 1705 р.

¹⁹ У титулатурі подано вестернізований варіант посади голови Посольського приказу. Це є характерною особливістю для зазначеного часу та контексту, коли під час бурхливих реформ, що відбувалися у Московській державі, назви посад не було уніфіковано та чітко визначено у відповідній документації.

²⁰ КПЛ-Гр-2438; Ровинский, Д. Материалы для русской иконографии.

Рис. 5. Один із прикладів народної лубкової картинки «Як миші kota ховали». XIX ст.

найвідоміша з них – та, що демонструє сюжет «Як миші kota ховали» (рис. 5).

На відбитку з Лаври кавалькада починається з компліментарного, проте досить натуралістичного зображення покійника на першому плані й мальовничими звивами тягнеться аж до лінії горизонту. Федір Головін лежить на смертному одрі – катафалку, закутий у лицарські лати. У правиці він тримає маршальський жезл. Уся атрибутика довкола покійника мала підкреслювати його державницький і військовий статус: на шиї бачимо орден святого апостола Андрія Первозваного, адже Головін став першим його кавалером ¹⁸. Траурне ложе оточене військовою арматурою, під ним – одна з двох ле-

генд у картушах (на катафалку): «Его Царскаго Величества Ближний Боярин Первый Министер Великий Канцлер всея Росии» ¹⁹ и Великий Адмирал Его Царскаго Величества морскаго флоту Намесник Сибирский Граф Святаго Римскаго Государства Кавалер Святаго Андрея Чернаго Орла» ²⁰. В головах і ногах покійника – римські воїни, один з яких кладе на непокриту голову Головіна лавровий вінок. Окремо зображено закриту чорну труну, яку підтримують наближені покійного. Тягнуть її три пари вороних коней у траурних попонах.

Гравюра підтверджує те, що поховання Головіна вирізнялося не лише пишністю, а й певною театралізованістю. Усі, хто супроводжував графа в останню путь, чітко згруповані за своїм статусом та роллю у відправленні похорону. Друга легенда (на стилізованому парапеті) надає неповний (через те, що мова йде фактично про дві третини початкової композиції, позначено не всі групи) опис учасників процесії: «Печальной Конь, Певчи Патриарши и владычные, Старцы, Архимандритов, Митрополитов, Покоиnikова тело наодре везут, 4 Человека которые несут 4 части покрову, Столников, Порутчиков ношаты, Заним дияконов Скадилы, Провожают Ближние Сродники Которые Князи и Бояре Столники Идяки иинные прочие господа» ²¹. Справ-

²¹ Там же.

²² Николаев, С. Рыцарь на похоронах Федора Головина, 84.

²³ Яків (Джеймс) Іванович Брюс (1669–1735) – російський державний діяч шотландського походження, генерал-фельдцейхмейстер, генерал-фельдмаршал.

ді, за гробом урочисто йдуть представники вищого духовництва, диякони та монахи зі свічками і кадилами, офіцери, прапороносці, військові трубачі, родичі покійного тощо. Попереду кожної групи – маршал із жезлом. Помітне місце у церемонії посідало демонстрування геральдичних символів. Перед катафалком на спеціальних шестах несли хоругви, власний герб покійного та значки з окремими гербовими елементами. На подушках демонструвалися й інші символи статусу воєначальника: шолом, меч, булава, шпори, орденська стрічка святого Андрія з хрестом.

Ще один цікавий персонаж, що був зображений на гравюрі (але лише на лівій половині), – кінний лицар перед групою півчих. Збереглися свідчення про те, що подібні лицарі потім з'явилися і на погребі самого Петра I 10 березня 1725 р. У таких ролях виступили у процесії та зайняли караул біля гробу шталмейстер Козьма Тереміцький і капітан-лейтенант артилерії Вільмут. Висловлено думку, що лицарі в чорних та білих латах на похороні Петра символізували дуалістичну модель взаємодії та водночас боротьби життя і смерті ²². З огляду на те, що джерела досить докладно описують похорон російського імператора, вважаємо за потрібне зупинитися на деяких аспектах цієї церемонії для кращого розуміння ритуального

Рис. 6. Пітер Пікарт. Гравюра «Процесія зі слоном». Після 1714 р.

контексту досліджуваної гравюри. Розпорядником церемонії був Яків Брюс ²³, який використав традиційні для епохи атрибути в оформленні не тільки кортежу, а й траурної зали у Зимовому палаці, де виставили набальзамоване тіло Петра: «Посредиж оглавия был писанной герб всероссийской Империи поддержанной отписанных скелетов величиною в человеческую меру округ того герба обложено было орденом святого апостола Андрея... подсвешники были зделаны з гербами золотыми и поддерживаны главами мертвыми посеребренными котория имели крылья и коронованы лаврами золотыми от сих крылей выпущены были фестоны или

²⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 8, спр. 132/148, арк. 6, 16.

²⁵ Донька Петра І, царівна Наталія-молодша, померла від кору через місяць після свого батька.

²⁶ Ордени Петра І відповідно несли їх кавалери.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 8, спр. 132/148, арк. 21–44 зв.

²⁸ Николаев, С. Рыцарь на похоронах Федора Головина, 84.

пуки флору белого и черного...»²⁴. Такі самі символи смерті, плинності часу й водночас державності бачимо і в оформленні похорону Головіна, який відбувся 19 роками раніше. Чітко було регламентовано й місце груп, із яких складалася поховальна процесія. Брюс призначив похоронних маршалів, синодальних єпископів, а також учасників, що супроводжували: улюбленого коня Петра І, зображення державного герба, труну з тілом царівни Наталії Петрівни²⁵, орденські «кавалерії»²⁶, труну з тілом царя. Регламент, сформульований Брюсом щодо головної частини процесії, був дуже складним. Окремо було виділено групи, які йшли перед труною, навколо та після неї, які безпосередньо несли труну на плечах, тримали китиці від покрову, балдахін і «верві» від нього. Найпочеснішим було місце у процесії за маршалами, які йшли за гробом. Його зайняла вдова імператора, цариця Катерина І, «со своей фамилией». З обох боків її підтримували «асистенти» – Меншиков та Апраксін, позаду йшли представники як двору цариці, так і української старшини²⁷. Тож, очевидно, що на похороні російського імператора можна було побачити весь петербурзький «світ», провідних церковних, політичних і військових діячів.

Повертаючись до такого персонажа поховальної «драми», як траурний лицар, зна-

ходимо його й серед ближчих аналогій (на церемонії погребу присутній один такий персонаж): поховання генералів Патріка Гордона в 1699 р. та Фоми Кантакузена в 1722 р. Можливо, такий самий лицар перебував і у складі поховальної процесії генерал-поручика Петра Голіцина 1722 р., тож маємо справу із тяглістю традиції. Вочевидь, лицар як алегоричний і символічний персонаж був присутній лише на похороні військових високого рангу, адже у жалобних церемоніях на честь царів, цариць, царівен і духівництва він участі не брав²⁸. Відповідно, у цьому фокусі Петро І посідає своє місце саме в низці російського генералітету, а не монарших осіб.

Також ми схильні вбачати в образі «жалобного лицаря» на похороні Головіна ознаку впливу традицій сарматизму на поховальну обрядовість часів правління Петра І. Зокрема, ступінь урочистості та складність організації нагадують явище *pompa funebris*, тобто шляхетського погребу, що супроводжувався усіма описаними явищами. Для таких процесій виготовляли пишний театралізований реквізит: фантазійного вигляду катафалки, мальовані траурні хоругви, костюми для акторів, які брали участь у церемоніях. Зауважимо, що про традицію *pompa funebris* напевне знали і в середовищі козацької старшини. Згадаймо похорон гетьмана Івана

²⁹ Ханенко, М. (1858). *Діаріуш или журнал, то есть, повседневная записка. Рок 1722. 1858*. Retrieved from <http://litopys.org.ua/khanenko/khan24.htm>.

³⁰ Хросьцицький, Ю. (2012). *Potra funebris*. Retrieved from <http://archiwum.radiopolsha.pl/6/139/Artykul/117077>.

³¹ Про цю традицію докладніше: Михайлова, Р. (2001). Погребні триумфи в європейській та українській культурі XVII–XVIII ст. В *Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві: (Науковий збірник до 350-річчя Берестецької битви та 10-річчя незалежності України)* (с. 111–121).

³² ІР НБУВ, ф. 285, спр. 656, арк. 4 зв., № 13, 14.

Скоропадського влітку 1722 р.: «*За баталионами несен значок и корогов Гетманские, в низ к земле обертение. За тим ехали два на конях в панцерах мисюрках и карвашах з големи шаблями, держачие оние за конец острея*»²⁹. В описах поховання польських магнатів часто трапляється образ лицаря, який головує у процесії та в'їжджає до храму, де мають відспівувати, у повному обладунку на коні³⁰. Наприклад, такий лицар був присутній на похороні краківського каштеляна Станіслава Конєцпольського у 1646 р. Вдягнений в обладунок та одяг покійного, він мав бути озброєним його зброєю і нібито уособлювати самого померлого на його власному похороні³¹.

Розміри «лаврського» екземпляра гравюри такі: відбиток 50,5 × 71,7; аркуш 61,5 × 86 см. Аркуш має печатки Імператорської академії мистецтв від 18 березня 1880 р. і Лаврського музею культів та побуту, а також кілька інвентарних номерів (лицьовий бік: 339; зворотній бік: 335, 1427, 8680). Те, що відбиток зроблено з правої дошки, дає підстави для припущення, що його могли виконати в Академії. Сліди численних подряпин, які були на дошці та відбилися на папері, додатково підтверджують датування XIX ст. Наявність печатки Лаврського музею культів

та побуту свідчить про те, що твір перебував у фондах між 1922 і 1926 рр., зокрема, дві папки з гравюрами, що походили з Академії, згадував у 1920-х рр. Павло Попов³². Однак це питання потребує докладнішого дослідження. Серед імовірних авторів можна назвати голландських майстрів, які працювали в Росії у першій чверті XVIII ст., – Адріана Шхонебека або Пітера Пікарта. Однак таке уточнення атрибуції поки що не має вагомих підстав, потрібен предметний розгляд твору мистецтвознавцями.

Гравюра з умовною назвою «Поховання графа Федора Головіна», вписана до низки подібних творів західноєвропейського мистецтва, є вагомим джерелом для дослідження барокової поховальної культури. Вона надає інформацію про склад і вигляд траурних процесій, провадження похорон представників нобілітету та військової еліти у Московському царстві початку XVIII ст. Не в останню чергу стосується зазначений твір і барокового поховального етикету на теренах України: свідчення джерел дають підставу говорити про синтез відповідних традицій, сформований у Росії під культурним впливом Гетьманської держави та Речі Посполитої на тлі важливих історичних подій.

References

Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 8, spr. 132/148, ark. 3–44 zv.

Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 285, spr. 656, ark. 4 zv., № 13, 14.

Khanenko, M. (1858). *Diariush yly zhurnal, to est, povsednevnaia zapyska*. Rok 1722. 1858. Retrieved from <http://litopys.org.ua/khanenko/khan24.htm>.

Khrostsytyskyi, Yu. (2012). *Pompa funebris*. Retrieved from <http://archiwum.radiopolsha.pl/6/139/Artykul/117077>.

Logunova, M. (2011). *Pechalnye ritualy imperatorskoj Rossii*. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=6_wN7M3h-EkC&hl=ru&source=gbs_navlinks_s [in Russian].

Mykhailova, R. (2001). Pohrebni triumfy v evropeiskii ta ukrainiskii kulturi XVII–XVIII st. In *Berestetska bytva v istorii, literaturi ta mystetstvi: (Naukovyi zbirnyk do 350-richchia Berestetskoi bytvy ta 10-richchia nezalezhnosti Ukrainy)* (pp. 111–121) [in Ukrainian].

Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, inv. № KPL-Hr-2438.

Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, inv. № KPL-Hr-2441.

Nikolaev, S. (1994). Rycar na pohoronah Fedora Golovina (iz ceremonialnoj estetiki Petrovskoj epohi). In *Istoriya kultury i poetika*, 83–84 [in Russian].

Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. (1900). (Vol. 4 (1), pp. 324, 327). Sankt-Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya [in Russian].

Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. (1900). (Vol. 4 (2), pp. 992–993). Sankt-Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya [in Russian].

Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. (1900). (Vol. 5 (1), p. 70). Sankt-Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya [in Russian].

Rovinskij, D. (1890). *Materialy dlya russkoj ikonografii* (Vol. 8, № 309). Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoj akademii nauk [in Russian].

Svod petrovskih pamyatnikov Rossii i Evropy. Retrieved from <http://spp.lfond.spb.ru/russia/memorials/kenotaf-grafa-f.-a.-golovina> [in Russian].

Hanna Filipova

ENGRAVING “BURIAL OF COUNT FEDOR GOLOVIN” FROM THE FUND COLLECTION OF THE NATIONAL KYIV-PECHERSK HISTORICAL AND CULTURAL RESERVE

The study is devoted to the engraving in the historical context of the engraving from the fund collection of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Reserve.

The considered work of engraving art shows the funeral procession of Count Fedor Golovin (1650–1706), Russian “Chancellor”. Golovin died in the summer of 1706 in Glukhiv, on the way to Kyiv. His death was a landmark event for the domestic and foreign policy of the Moscow kingdom, and was reflected in Russian-Ukrainian relations. That is why the death and funeral of Golovin were recorded

in many sources, some of which are given in the article along with engraving.

The print question is dated to the 19th century, although it is made from a board of the 18th century. The author of the board is an unknown engraver, most likely of foreign origin. Perhaps the work was performed in the workshop of one of the Dutch engravers who worked at that time in Russia. Possible authors include Adrian Schonebeck and Peter Picart. However, this assumption requires further refinement.

The visual series of the engraving contains a number of characteristics of the mourning culture of the Baroque era. The author of the article investigated individual motifs displayed in the engraving (representation of heraldic symbols, stylized antique images, the theme of chivalry, and so on).

A comparative analysis of the image of the funeral procession of Fedor Golovin with the funeral of other Russian statesmen of that time reflected in the sources was carried out. Also in this series were added the funeral of Emperor Peter I.

It is noted that the traditions presented in the work gravitate to the Polish-gentry concept of pompa funebris. In turn, it could have been borrowed by the Russians from the Cossack foreman of the Hetman State.

In addition, the study outlines the prospects for studying such works as sources for Baroque funerary and mourning ritualism.

Keywords: engraving, funeral, procession, baroque, Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Reserve, Fedor Golovin.